

Передмова

КОХАННЯ У ВИРІ ВІЙНИ: ПРИСТРАСТІ Й СЕНСАЦІЇ ВОЛИНСЬКОГО МІСТЕЧКА

У 1943 році в Кракові сталася українська літературна сенсація: в часопису «Вечірня година», що виходив в «Українському видавництві», побачив світ роман «Доктор Качіоні». Несподіванка полягала в тому, що це була мелодрама про кохання і зраду, злочин і помсту, екзотичні пристрасті і таємницю смерті. Тема, далека від жорстоких реалій Другої світової війни. Та головна інтрига крилася в імені загадкового автора — Гемень Жмурко. Нова літературна зірка? Чи містифікація? Справжня тобі літературна інтрига!

Такого письменника українська література не знала, натомість знала такого персонажа — телеграфіста з роману «Революція іде», який страждав від нерозділеного почуття до чарівної панни. Твір цей належав перу відомої у львівських літературних колах письменниці-емігрантки Галини Журби. Як згодом з'ясувалося, вона й скористалася ім'ям свого персонажа, підписавши так роман «Доктор

Придбати книгу на сайті kniga.biz.ua >>>

Качіоні». На справжнє авторство вона лише натякнула першими літерами псевдоніма — Г. Ж.

Галина Журба (справжнє ім'я Галина Домбровська, у шлюбі Нивінська) на той час мала вже ім'я в літературі і цілком усталену репутацію. Вона дебютувала на початку ХХ століття як авторка лірично-імпресіоністичних оповідань, що їх багато друкувала в модерністському часопису «Українська хата». Видала їх двома збірками: «З життя» (Одеса, 1909) та «Похід життя» (Київ, 1919). Заслужила на схвальні оцінки відомих критиків Андрія Ніковського і М. Сріблянського (Микити Шаповала).

Після поразки Української революції 1917—1921 років письменниця разом з урядом УНР опинилася в польському Тарнові. Якийсь час жила в Рівному і в Здолбунові, зрештою оселилася у Львові. На той час від фрагментарних образків і новел вона перейшла до більших творів і взялася писати «хроніку одного села». У видавництві «Батьківщина» вийшли дві її повісті про добу визвольних змагань: «Зорі світ заповідають» (1933) та «Революція іде» (1937). За першу з них авторка отримала премію Товариства письменників і журналістів.

І раптом цей екстравагантний жест: Галина Журба оприлюднює «сенсаційний» роман. Сьогодні він, найпевніше, стояв би на полицях книгарень поруч із «Розмальованою вуаллю» Сомерсета Моема, «Ребеккою» Дафни Дюмор'є та «Звіяними вітром» Маргарет Мітчелл. Роман, у якому авторка грається з публікою, ховається за чоловічою маскою. Як трактувати цей вчинок? Як пошуки нового шляху в літературі, прагнення відповідати європейським трендам чи як бажання втекти від пекельної реальності? Спробуймо розібратися.

У центрі роману «Доктор Качіоні» — трагічний любовний трикутник, що є однією з ознак мелодраматичного сюжету. Жанр мелодрами відомий передусім з театру й кіно, а вже згодом він увійшов і в літературу. Музично-патетичні п'єси, близькі до опери, пантоміми й водевілю, з елементами трагедії і комедії, заповнили сцени Франції й Англії наприкінці XVIII — на початку XIX століття. Публіку приваблювали висока емоційність, хвацько закручені історії Пігмаліона і Галатеї, Аріадни, Медеї, різке протиставлення добра і зла та сльозливо-сентиментальний стиль, підсилений музичними номерами. Глядачі й глядачки співчували жертвам лиходіїв, переживали за долю невинної дівчини та захоплювалися шляхетністю справжнього героя.

З часом мелодрама стала суто масовим жанром, що тяжів до спрощених схем і невибагливих сюжетів, зображував знайомих персонажів в обставинах повсякдення. У такій формі мелодрама полюбилася й українській публіці, яка із захватом стежила за перипетіями в побутових та історичних п'єсах «Циганка Аза» і «Маруся Богуславка» Миколи Старицького, «Дай серцю волю, заведе в неволю» Марка Кропивницького, «Наймичка» і «Безталанна» Івана Карпенка-Карого.

З поширенням кінематографу для цього жанру відкрилися нові можливості. Ними чорно-білі фільми охоче експлуатували любов публіки до емоційності, сентиментальності й напруги. Особливу популярність здобули стрічки американського режисера Девіда Ворка Гріффіта 1910—1920-х років, як-от «Зламани паростки» чи «Сироти шторму». Під час кіносеансів люди в залі завмирили від жаху і здригалися в риданнях. Поява звуку й кольору на екрані не знищила, а тільки посилила мелодраму, збагативши її виражальну палітру.

Щоправда, саме слово «мелодрама» вже до середини ХХ століття охоплювало безліч різнорідної кінопродукції: від сімейних жіночих фільмів до психологічних трилерів та стрічок про гангстерів. А проте всі вони грали з почуттями жалю і страху, делікатно лоскочучи глядацькі нерви. Мелодрама процвітала в кіно по обидва боки Атлантики навіть у важкі часи Другої світової: очевидно, публіка прагнула забуття. Наприклад, у Британії в 1940-х роках студія «Гейнсборо» уславилася касовими стрічками цього жанру, знятими на основі літературних творів Магдалени Кінг-Голл, Елеонори Сміт, Марджері Лоуренс. Нині імена цих авторок зберігає літературний архів, а колись їхні романи й повісті захоплено читала публіка, спрагла сенсацій і афектів.

До появи «Доктора Качіоні» галицьку аудиторію вже непогано підготували і кінематограф, і література. Читачі й читачки добре знали «сенсаційний» жанр із польського й німецького «брукового» читива, шалено популярної на зламі століть «пінкертонівщини» — детективно-пригодницьких історій про Ната Пінкертон, Ніка Картера й інших «сищиків», а також із творів британської класики, як-от «Таємниця леді Одлі» Мері-Елізабет Бреддон чи «Жінка в білому» Вілкі Коллінза. У «сенсаційних» романах приваблювали скандальні історії з високого товариства, синтез романтики й криміналу, сюжетна напруга, готичні таємниці.

В українській літературі до цього жанру звертався Григорій Лужницький, який під псевдонімами Семен Ордівський і Богуслав Поляннич публікував пригодницькі, готичні та шпигунські історії «Срібний череп», «Замок Янгола смерті», «Годинник з надбитим склом», «Стріл у ночі», «Гальо!.. Гальо!.. Напад на банк!» та інші.

Та й сама Галина Журба не цуралася мелодраматизму у своїй ранній малій прозі. Одне з оповідань її першої збірки, «Солов'ї», змальовує переживання хворої на сухоти селянської дівчини Палажки, яка передчуває близьку смерть. Її приречений настрій контрастує з буянням весняної природи: «пахощами розцвілих вишень» і «рожеви-ми хвилями повітря», «тихими вилясками солов'я». Палажка страждає від знесиленості, безнадії, згадує коханого Андрія, який одружився із сусідською дівчиною і вже напевно не прийде навіть на похорон. Очі хворої «блищать в сльозах, як дві розпалені болючі рани». У рядках оповідання зливаються сум, жаль і гострий біль, посилені розумінням, що Палажка востаннє чує пташиний спів і вдихає пахощі вишневого цвіту.

В оповіданні «Жарти» Галина Журба викладає просту й печальну історію нещасливої любові веселого русявого наймита Степана і чорнявої Гандзі. Невинні жарти й поцілунки, люба розмова, катання на човні — усе це немовби вплигло з народної пісні. Так само традиційно, як у фольклорі, закохану пару розлучають рідні: мати Гандзі відсилає дочку далеко, до панського фільварку. Читачам і читачкам залишається хіба що оплакати разом зі Степаном і Гандзею їхню мрію про казкове щастя.

Складніший сюжет розгортається в «новелі» з життя богеми «Істерія», опублікованої в січневому номері «Української хати» за 1913 рік. Сама назва твору натякає на декадентську невротичність і емоційну розхристаність героїв і героїнь. Художник Марко переживає творчу кризу, не в змозі відтворити на полотні глибину і ясність образів, що спливають у його уяві. Внутрішній неспокій митця проєктується на його стосунки з жінками. До однієї з них,

«жінщини з матовим лицем і темними очима», яка оживає лише в спогадах про життя в Коринфі, він відчуває кохання-ілюзію. Другу, Ганку, то відштовхує, то лякає химерними сплесками почуттів. Хворобливі й болючі пристрасті заповнюють сторінки оповідання, нашаровуються на зачарування героїв смертю, творче безсилля й «істеричний шал життя».

Очевидно, численні «романи і романчики» таких богемних персонажів Галина Журба спостерігала й у своєму оточенні, зокрема в Києві в середовищі «Української хати». У спогадах «Від “Української хати” до “Музагету”. Люди і події» вже на еміграції вона писала: «А що гурт хатян складався переважно з молодих людей, то Ерос і Венера панували всевладно на цьому Олімпі. Будаї, Грицько Чупринка, Микола Вороний, сам Павло Богацький, мов потопельники, поринали в паморочних романах, віддаючи їм свою енергію й час. Генеральним Дон Жуаном і характерником у справах жіночих був Гнат Хоткевич».

Імовірно, Галина Журба як спостережлива письменниця вже тоді запам'ятовувала і «збирала» цікаві любовні історії та незвичайні людські характери. «Доктор Качіоні» вразив читацьку публіку не тільки сюжетною гостротою, а й тонким психологізмом. Анонімний критик (Вук) у газеті «Наші дні» відзначив «солідну роботу доброго автора» та «елегантність стилю», хоч і не сучасного.

Історію опрацьовано в ошатну рамку: її розповідає авторіві співрозмовник під час прогулянки цвинтарем, вдивляючись у написи на могилах: «Чи не спадало вам ніколи на думку, що цвинтарі — це, властиво, ніщо інше, тільки замкнені життєписи людей з усіма їх радощами, скорботами, поривами і жагою? Що все це — мов книги, зложені

тут у недоступний архів». Меланхолійний настрій оповідача видає його ностальгію за буремними часами, які міняли міста і людей. Ось і невелике волинське місто вже зовсім не схоже на те, яким воно було у 1914—1916 роках, коли в ньому кипіло прифронтове життя і вирував рух військових та біженців.

Як і притаманно мелодрамі, оповідь зосереджено не на перипетіях війни й політики, а на сфері приватного життя, яке в повітовому місті завжди прозоре для ласих очей спостерігачів. От хоча б несподіваний шлюб старшого лікаря Арсена Качіоні та юної красуні Женічки, «стрункої зеленоокої русявки з золотою косою». До цієї екзотичної пари прикуто погляди і світського товариства, і молоді, яка, попри війну, шукає розваг. Оповідач Антін Тинецький, син начальника в'язниці й випускник реальної гімназії, якраз належить до цього галасливого гурту молодиків — «банди справжніх гультіпак». Вони організовують велосипедні прогулянки, грають у теніс і більярд, влаштовують баталії в сніжки і катаються на ковзанах, п'ють коньяк і курять сигари, відвідують аматорські гуртки і журфікси, а часом танцюють модні танго і фокстроти. І звичайно, шукають романтичних пригод, хоча насправді в глибині душі бояться жіноцтва.

Галина Журба експресивно окреслила задушливу атмосферу волинського містечка з його плітками і скандалами провінційного «бомонду», атмосферу, яку вона, либонь, добре вивчила, коли жила в Рівному — обриси саме цього міста легко вгадуються в романі. Спосіб розповісти історію короткого життя 19-річної героїні біля її могили на цвинтарі додає мелодраматичного флеру і примушує мимоволі замислитися, у чому ж криється таємниця ранньої смерті

цієї життєлюбної красуні. Загадка поволі розплутується перед нашими очима.

Роман названо іменем доктора, але насправді центральна персонажка — його чарівна дружина, у яку залюблене все місто. На перший погляд, мелодраматичні типи мовби зійшли з театральної сцени: обдурений чоловік, зваблена красуня і зальотник-офіцер. Та й сюжет чітко вписується у формулу любовного трикутника, делікатно відсилаючи до флоберівської «Пані Боварі». Попри це, авторка змогла створити живі й повнокровні образи, які виходять далеко за рамки жанрової схеми.

Доктор Качіоні — не менш загадкова особистість, ніж його юна дружина. У нього дещо суперечлива репутація: з одного боку — гуманна людина, бездоганна у своїй моральності, «джентльмен в кожному атомі». З другого боку, оповідачеві Антону Тинецькому, який був пацієнтом лікаря, він з дитинства здається «масоном», справляє враження дивака через «чорні, блискучі, пронизливі очі південного мага». Ці єгипетські, чи фараонські, очі зринуть на сторінках роману не раз, додаючи присмаку таємниці. Біографія лікаря теж містить білі плями. Лише раз, у хвилину великого душевного сум'яття, він зізнається молодшому товаришеві, що через бідність, сумлінне навчання і тяжку працю молодість його лишилася «не прогуляною», мов «ампутований шматок життя». Тому й любов його до молодої дружини така владна й пожадлива: у ній, Женічці, зійшлися всі його прагнення і бажання.

Міднокоса героїня не так фатальна красуня, що розбиває серця, як нерозцвіла троянда, яка йде за покликом серця і жадає повносилового кохання: «Ах, коли б так справді летіти, не відчуваючи нічого більше, крім скаженого

гону! Правда, яка розкіш?! Летіти насліпо, на зламання шиї, не бачити нічого, нічого не знати, як вода, як вихор, летіти в прірву... В небезпеці і головокруті — єдина ж приваба і краса життя!».

Експресивні пасажі загалом характерні для жанру мелодрами, і за її логікою така жагучість, мрійливість, відчайдушність неодмінно призведуть героїню до трагічного фіналу. Адже своє серце вона віддає не шляхетному лицарю чи родовитому принцу, а «будуарному офіцерику» Бобіну, нікчемному й пустоголовому. Недаремно вся ця дурна ситуація нагадує оповідачеві «кінематографічну драму» з її шаблонами і прогнозованою розв'язкою. «Де є жага, там годі шукати глузду», — дещо моралістично підсумовує авторка вустами однієї з героїнь.

У «Докторі Качіоні» є всі складники, що їх вимагає жанр: пристрасть, інтрига, зрада, помста, жорстокість, серпанок меланхолії і подеколи спліновий настрій. Є любовні листи і записки, таємні побачення й гучний скандал під час великосвітського балу. Проте є й дещо більше, ніж проста формула мелодрами.

Пильно стежачи за найменшими порухами душі головних героїв і героїні, авторка не забуває про соціальне середовище, про будні війни, про фронт, який стрімко наближається до міста. Як і в романі «Звіяні вітром» Маргарет Мітчелл, воєнна дійсність постає тлом, рельєфною декорацією для любовних історій. У Галини Журби так само немає батальних сцен — вона фокусується на атмосфері, яка панує в тилу, хоч і недалеко від фронту: «А війна була зовсім недалеко. Місто наше лежало вже в прифронтовій смузі. Проте настроїв був цілковито безпечний. Особливо тепер, з наближенням Різдва.

Зі старшинами поприїздили також різні їхні дами, жінки та приятельки, доньки та сестри в лапках і без лапок. Було й декілька високопоставлених осіб з найвищої аристократії. [...]

Мале спокійне місто наше стало великосвітським центром, оживленим і кипучим. Нема що й казати про місцевих діячів та діячок. З баронесою фон Ропп на чолі все це метушилося, репрезентувало, виявляло максимум заходів та патріотичної енергії, щоб звернути на себе увагу високопоставлених гостей». Часом над містом кружляють ворожі аероплани і навіть скидають бомби, але ці рідкісні епізоди не затьмарюють загальний розслаблений настрій тилової публіки.

Мізансцени роману розгортаються то в шинку Куфаля, то в ресторації «Сан-Ремо», то в антикварній крамниці старого Альби, то в будуарі баронеси Емілії Ропп, то в залах князівського палацу. Письменниця малює картини повсякденного життя провінційного міста. Сторінки її роману сповнено цікавими милими дрібничками вбрання, інтер'єрів, їжі: «ясна шовкова спідниця в рожеві квіти» і «сонячна сукня грецького покрою», «фіалкова есенція» і парфуми із солодким іменням «Л'Оріган», «чорна кава» (насправді алкоголь, яким нелегально торгують під час воєнного стану й «сухого закону»), «жовто-рожева ампула» (лампа) у світлиці доктора Качіоні, інтер'єр якої було витримано в екзотичному гаремному стилі і яка навіювала героїні «пропасну жагучість». А прив'ялі китиці бузку на шовково-мереживній бальній сукні Женічки Качіоні передрікають її любовну драму.

Авторка насичує емоціями й картини природи: «Зимний блакитний присмерк стелився по снігу. В морознім повітрі

солодко бриніли дзвіночки при хомутах. Якась радісна тривога стиснула моє серце»; «Була така тиша, що чути було шелест падаючих сніжинок, і віддихи наші, і биття наших сердець».

Серед персонажок і персонажів роману бачимо виразні типи сестер-жалібниць, російських офіцерів, дворян і військових командувачів. Молоді люди, до гурту яких належить Антін Тинецький, відчують вітер змін: вони опозиційно налаштовані до влади, війну вважають царським злочином, а офіцерство — «закукуріченими, набундюченими півнями». Молоді люди ведуть гарячі політичні дискусії про майбутнє свого краю і приреченість імперії та сподіваються на революцію: «Двох речей на світі неможливо заховати: коли жінка вагітна і коли валиться держава».

Часом свій протест молодь виражає через хуліганські витівки, провокуючи російських офіцерів співом «Дубінушки» чи жбурляючи по них пивними пляшками, за що потім мусить відсидіти під арештом. Катастрофічно наближається розпад держави, і це ніби стискає час, загострює почуття героїв і героїнь, спонукає їх до відчайдушних кроків, змушує не приховувати емоцій, навіть якщо вони суперечать суспільній моралі.

Паралельно з любовним трикутником у родині доктора Качіоні маємо ще одну лавстори — стосунки оповідача й медичної сестри Ольги Компаневич. Спершу здається, що ось ці двоє будуть щасливі разом, такі вони захоплені першими почуттями. Однак авторка розчаровує читачів і читачок: на заваді майбутньому пари стає «патриціанська» пиха Ольги, вихованої в сім'ї російського полковника і байдужої до українства — їй миліші поезії Северяніна і Бальмонта. Для друзів героя вона «зверха краля, всередині

акула», яка вчепилася за перспективного залицяльника й вимагає від нього рішучих кроків. Ця історія завершується без трагічної розв'язки, але допомагає зрозуміти, як долі героїв і героїнь, втягнених у вир великої війни, залежать від політичних зрушень свого часу.

У розлогіму есеї «Письменник та його супровід» (1962) Галина Журба наголошувала, що авторові не варто сліпо йти за бажаннями публіки, що «дозрілий читач-інтелігент хоче передусім інтелігентної книжки, в якій, поза описами найсправжнішої, найжахітнішої дійсності, шукає найсуттєвішого, — людини у всіх її вимірах, від найвищого до найглибшого, але не трафарету, не робота. Книжки доброї мистецької якості, книжки, з якою можна довший час співжити як з добрим, цікавим співрозмовцем і не ... знудитися. Він хоче книжки, насиченої ясними, свіжими, небанальними думками, цікаво висловленими, — книжки з душею».

Такою «книжкою з душею» можна, без сумніву, назвати роман «Доктор Качіоні». Його варто читати не тільки через емоційну глибину й сюжетні загадки, а й через ностальгійне вглядання в минуле волинського краю, чутливість до тодішнього життя з його звуками, барвами й пахощами. Мов засушені квіти між сторінками старої книжки, ці пластичні деталі дозволяють поринути в атмосферу давніх часів, пережити драми і трагедії персонажів і персонажок, які стали фантомами пам'яті.

Софія Філоненко

Покохались із жартів.

Степан відділяв мірчук хазяїнові, старенькому горбатовому жидкові, Ганна дерла крупу з гречки — та й жартували.

— Ану, встроми ногу під камінь, — обізвався веселий русявий парубок, усміхаючись з-під вуса до Ганни.

— А ти — перше голову, — відтяла чорнява висока дівка.

Степан крутив цигарку втайку перед жидом. Ганна баламутно кидала очима, усміхалась:

— От млинареві скажу!

— Не кажи.

— Їй-їй скажу!

А млин гуркотів, стукав, каміння скрипіло, шуміла вода під колесом.

Степан раз у раз набирав мірку зерна і сипав на камінь; сильними, мускулястими руками закидав мішок з мукою на плечі і виносив з млина. Ганна відділяла свої здерті крупи на ряднину. Обоє сміялись. Парубок буцім

Придбати книгу на сайті kniga.biz.ua >>>

не чув, що Ганна говорить, похилився близьенько до лица дівчини, заглядав у чорні сміливі очі... аж поки неначе нехотячи поцілував червоні веселі губи.

І відтоді вже кохались тишком перед людьми.

Бувало, Гандзя у полі сапає бараболю або просо поле, а з лободи — гульк — вискочить Степан, засміється, вихопить дівці з рук сапу і гайда. Перегонить швидко п'ять, шість рядків кукурудзи, обійме, поцілує й, поки Гандзя спам'ятається, біжить очеретом до млина.

— Цур тобі, несамовитий! — крикне лиш за ним чорнява, а Степан оглянеться, замаха рукою.

— Не маю часу, жид буде лаяти.

Луна летить долиною, ставком, по очеретах.

Ганна похилить голову, зіпреться на сапу та й думає за свого парубчину, аж поки мати не загляне та й до роботи нажене.

— Завдала ж тобі чарів тая Гандзя чорнява, — насміхаються товариші з Степана, а він лиш погляне своїми сивими очима молодечими.

— Гей, жарти! — гукне на весь млин, аж приглушить гомін своїм здоровим голосом, і знов один мішок набирає, другий висипає; закине на плечі, як пір'я, і гайда за двері.

І все було, як хто за Ганну питає або зажартує з нього — засміється, махне рукою: «Гей, жарти!».

Бувало, в неділю або в свято обоє на човен — та й на ставок.

Став широкий, довгий, з восьмеро гін, долиною лежить між очеретом та лозами.

Село далеко на горі розкинулося білими хатами — музики грають на вулиці, танцюють парубки, дівчата,

а Степан з Ганною човном тихесенько пливуть між білими лілеями та розмовляють, розмовляють.

Обійме хлопець гнучкий стан дівочий, похилиться до лиця і шепче, шепче, а Ганна лиш усміхається і червоніє, мов ягода.

Та лиху мати мала Ганна: як загляне дочку зі Степаном, та й цілий тиждень не втихомириться.

— А то ледащо, а то зле пряде, — і так без кінця-краю.

А то за сільського писаря стане цілий день говорити, а із Степана прозиватись, аж Ганна не видержить та й розплачеться, неначе дитина.

Писар давно вже прислався до чорнявої. Писар має мурований дім посеред села, ходить у сурдуті; через це мати аж нетямиться за писарем.

Писар рудий, старий. Ганна ненавидить і думку, й балачку за нього.

Та й було так — змагалась мати з дочкою два роки.

А як Ганна зійшлася з жидівським наймитом, то баба віддала дочку в службу на панський фільварок зимою.

Тоді вже рідко коли бачились Степан та Ганна.

Йому не було коли від роботи, її не пускав економпанич додому.

.....

Аж пішла чутка погана по селу за дівку; казали люди й Степанові, насміхалися з нього:

— Діждавсь потіхи з Ганни, га?

— Е, жарти! — гукає весело парубок, а в душі сумує. Проти Ордані пішов до своєї дівчини за десять верст. Бився цілу ніч снігами.

А як прийшов під ворота, нишком підкрався, то лихий пан затравив собаками, бити хотів.

І не було ніякої поради, ні помочі, ні суду.

Один тільки раз довелося зійтись Гандзі зі своїм коханцем.

В церкві, на великодню сповідь, як люди йшли з молитви.

Протиснувся крізь натовп, розтрутив перед собою громаду — і до своєї дівки.

За руки схопив її, похилився.

Стали кругом люди: баби цікаві, парубки. Ганна розплакалась.

— Гей, не плач, все жарти, не плач, Гандзю!

Хлопець похилився над дівчиною, шепотів:

— За місяць рік свій кінчу, звінчаємось, покладем хату.

Мати та писар рудий перебили, і Степан поволікся до млина, Ганна — у найми.

Восени вернулась Ганна додому.

Ні на вулиці, ні в сусідів, ні в полі ніхто її ніколи не бачив.

Споганіла, зчорніла, запались очі під чоло глибоко.

Сміялись люди, витикали пальцями; стара каялася.

Тільки Степан не вірив і здалеку усміхавсь до дівчини.

А бачив рідко коли, хіба крізь тин в садку.

Аж стало листя опадати. Стернею лягли поля, посумніли сади. На вільхах, на вербах пожовкло листя, осипалось у воду. Шепотів пожовклий очерет над ставом.

Тільки млин гомонів, клекотіли колеса, шуміла спінена вода.

Як надходила ніч, то густий туман вставав над мочарами, над ставом і колихався, неначе сумний білий дух, і шепотіли очерети, і плакали старі похилені верби.

Місяць з-за туману приглядався мертвечині нив і ставу, і з глибини лісу летіли жалібні поклики пугача.

Прийшла туга глибока, обійняла серце, душу наймита жидівського.

Під старими вербами став у тіні, засмутився. Якийсь жаль стиснув парубочі груди, якісь спомини минулої весни й збіглих літ.

Високий гнучкий стан Ганни замаячив в осінній імлі. Згадались чорні сміливі очі, біле лице. Схопила непомірна туга серце хлопчаче за тим коханим дівчам, за чорнявою Ганною. Неначе млою зайшли слізьми Степанові очі.

Тихо було навкруги, як в могилі, не шелестіло листя, не шепотіли лози, тільки далеко старий млин клекотів і плюскала вода.

Заколихались очерети, листя зашелестіло, якась тінь пересунулась у млі.

— Ганна, — блиснула думка у Степана; став, притиснувся до старої верби.

Дівка йшла берегом між очерети, кралась тихо, мов мрія.

Боса, висока, в білій сорочці, хустка накинена на плечі, довгі чорні коси.

І вдало Степанові, що десь далеко, неначе під землею, заплакала дитина.

Здавалось так йому.

Стала Ганна на березі, оглянулась. Дві руки витягнені вгору, стан легкий заколихавсь, схибнувся. Щось майнуло в повітрі, плюснуло у воду, розлетілись бризки; якийсь коротенький неначе увірваний стогін — і все затихло.

Великі срібні круги побігли по темному дзеркалі ставу. Тінь жіноча кинулась втікати очеретом.

Дівка пролетіла, наче порваний вітром сухий лист,
закрутилась в млі, замаячила і щезла, як розвіяна чор-
на мара.

Очерет зашепотів, захитались лози. Чоловіча тінь
з протягненими руками видніла на березі.

.....

— Гей, жарти! — і пролетіла луна далеко, далеко в ліс.

— Гей, жарти! — обізвався пугач.

І встав сірий, розплаканий дощем день осінній.

По зчорнілих полях мли воліклися, летіли сумні по-
шарпані хмари десь, неначе в погоні за сонцем, за ви-
мріяним, незнаним світом.

Шляхом широким, болотяним, між стернею волікся
чоловік.

Штани знизу підкотив, свиту і чоботи через плечі
перекинув і йшов так перед себе з голою головою, з роз-
віяними над чолом руськими кучерями.

Дощ дрібненький бив у очі, булькотіло під ногами
болото, над головою клапті чорних хмар летіли нена-
станно, неначе в погоні за сонцем.

І пішов Степан світ за очі, в сіру безвість осінньої мли.

В самотині хилились над водою розплакані білі бе-
рези, і очерет шепотів тихесенько над глибиною ставу,
і млин гудів, шумів, та гомоніли колеса сердито старим,
покрученим вербам казку про наймитівське щастя.

Як Палажка прокинулась, в світлиці розвиднялось. На образах та рушниках лягли ніжні півтіні. Перший блакитний блиск весняної зорі повис на віночках посохлої калини та по долівці легенько розлився. Над дівчиною похилився той світ, синюватий та ніжний.

Таке тихесеньке зітхання передсвіту — тоді прокинулась Палажка. Руки дівчини лежали на темній розстеленій хустині, як дві скошені лілеї, покинуті недбало на цвинтарнім покривалі. Лице її теж було мов квіт білий.

Лежала на подушках тихесенька та безшелесна, а очі горіли, мов ті великі, блискучі криниці. Дві довгі коси спливали по подушках аж на долівку, обхоплювали бліде чоло дівчини в гарні обійми. А крізь відчинене віконце плили холодні подихи ранку.

З рожевою хвилею повітря плили якісь таємні шепоти з садка та пахощі розцвілих вишень.

Тоді розтулялись Палажчині згорілі губи, мов перед краєм келиха, і пили, пили пристрасно охолодну тень.

Біла, дрібно мережена сорочка колихалась легенько на грудях дівчини, сповзала з круглих її плечей широкими поликами, а синя спідниця зсовувалась до босих ніг.

Очі Палажчині блукали по стелі.

— Та це ж вже швидко вмру... Будуть дзвонити дзвони... Будуть дзвонити, дзвонити...

Похитнула головою, а від прижмурених рісниць тінь промайнула по блідих лицях. Але це не була навіть тінь суму — якась спокійна резигнація. Поворушила губами та знов стала шепотіти.

— Народу збереться багато, повне подвір'я... Тільки Андрій не прийде. Мама стане голосити, примовляти.

Палажка зітхнула, а в грудях її забулькотіло — і закашлялась.

З сухотки не видужав ніхто, і Палажка не видужає теж. Доктор казав їй сидіти окремо, віконце відчиняти та їсти м'ясо. Лікарство теж дав.

Палажка здвигає плечима: що вони знають, ті доктори?.. Їм аби гроші. Від простуди нема лікарства.

— Так і умру, вже сорочку пошили, вінки...

Якась долоня холодна пересовується по лиці Палажчиному, по грудях. Якісь ніжні м'які руки беруть її серце і тиснуть...

— Ну та й що?.. Так і умру, ува... Ще коли б Андрій... А так...

Великі блискучі її очі впали за вікно.

— Сонце вже скоро зійде. Садки розцвіли, тільки ще соловейків немає. Розцвівся барвінок біля перелазу. Як умру, то заквітчають косу барвінком, у зелену домовину покладуть. Щоб хоч тоді Андрій побачив!..